

30. Divan Şiirinde âşığa nasihat edenler ve âşığın onlara verdiği cevap¹**Hanzade GÜZELOĐLU²**

APA: Güzeloğlu, H. (2024). Divan Şiirinde âşığa nasihat edenler ve âşığın onlara verdiği cevap. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö14), 549-571. DOI: 10.29000/rumelide.1454528.

Öz

Klasik Türk edebiyatının didaktik yönünü ön plana çıkaran nasihatname türündeki eserler dışında divanlarda nasihat içeren beyitlerin olduğu Şiirler de mevcuttur. Özellikle gazellerin ana konusu olan aşk-maşûk-âşık etrafında oluşan beyitlerde âşıklık sıfatlarının anlatımı sırasında âşığa yapılan nasihatler söz konusudur. Âşık pozisyonunda olan Şair dışında zâhid, sofu, nâsîh, vâiz, hâce, âkil, fakih, molla, Şeyh gibi aslında Şiirde aynı tipi temsil edenler de âşığa nasihatta bulunmaktadır. Farklı bir hayat görüşünü temsil eden bu tiplerle âşığın dâima zıtlaşması söz konusudur. Özellikle zahid ile olan kişilik, hayat felsefesi, yaşayış tarzı ve davranış ayrılığı bakımından onunla çatışma halindedir. Bu makalede farklı yüzyıllara ait belli başlı divanlarda yer alan, âşığa nasihat niteliğindeki beyitler tespit edilerek âşığa nasihat edenler ve bunlara âşığın verdiği cevaplar; ayrıca Şairin âşığa olan nasihatleri incelenmiştir. Âşığın kendisine nasihat edenlere verdiği cevaplara dikkat çekilmiştir. Çalışmada, nasihatın içeriği ve genel olarak nasihatname türüne değinildikten sonra divan Şiirinde âşık tipi ve özellikleri, diğer tiplerle münâsebeti hakkında bilgi verilmiştir. Âşığa nasihat eden zâhid tipini temsil eden kişiler ve verdikleri nasihatler konusunda bir değerlendirme yapılmıştır. Âşığa nasihat edenlere onun verdiği cevaplar örneklendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: divan Şiiri, nasihat, nâsîh, vâiz, zahid, âşık tipi, aşk

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %19

Etik Őikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 09.02.2024-**Kabul Tarihi:** 20.03.2024-**Yayın Tarihi:** 21.03.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1454528

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD / Asst. Prof. Dr., Ardahan University, Faculty of Human Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Old Turkish Literature (Ardahan, Türkiye), hanzadeg@yahoo.com, **ORCID ID:** 0000-0002-1678-4765, **ROR ID:** https://ror.org/042ejbk14, **ISNI:** 0000 0004 0399 2738

Those who give advices to the lover in divan poetry and the answers of lover to them³

Abstract

Apart from the nasihatnama and pendnama (the literature works containing advices), that highlight the didactic aspect of classical Turkish literature, there are also poems in divans containing couplets with advice. Especially in the couplets formed around “love-beloved-lover”, which is the main subject of the ghazals, there are advices given to the lover (ashiq) while explaining the attributes and status of him. Apart from the poet who is in the lover (ashiq) position in poem, people who actually represent the same type in poetry, such as the ascetic (zahid), sofi, the preacher, the wise man (akil), the jurist (fakih), the mullah, the sheikh etc also give advice to the lover. There is always conflict between the lover and these types, who represent a different lifeview. Particularly, he is in conflict with the ascetic in terms of personality, life philosophy, lifestyle and behavioral differences. In this article, couplets that serve as advice to the lover in major divans from different centuries, have been identified, and those who advise the lover and the answers given by the lover to them are pointed, as well as the poet's advice to the lover, have been examined. Attention was drawn to the answers of the lover given to those who advised him. In this study, after touching on the content of advice and the type of advice works in general, information about the lover type and its characteristics in divan poetry and its relationship with other types was given. Review and conclusion were made about the people who represent the ascetic type who advise the lover and the advice he gave them. The answers of lover to those who advise him are exemplified from poems of poets.

Keywords: divan poetry, advice, advice giver, preacher, ascetic, lover character, love

Giriş

Öğüt verici tarzda yazılmış olan didaktik eserlere nasihatnâme adı verilir (Pala, 1995, s. 419). “Saf, halis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak, iyi niyet sahibi olmak ve başkasının iyiliğini istemek” anlamlarındaki “nush” kökünden gelen “nasihat” kelimesi, “başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt” manalarını kapsamaktadır (Çağrıçı, 2006, s. 408). Arapça “va’z” veya Farsça “pend” kelimeleri de “nasihat” kelimesinin eş anlamlıdır (Devellioğlu, 1998, s. 808).

Eski Türk edebiyatında insanları iyiye, güzele ve doğruya yöneltmek ve devlete yararlı; İslamiyet’in erdemlerini şahsında yaşayan iyi ahlaklı fertler yetiştirmek amacıyla yazılan manzum eserlere genel olarak nasihatnâme, pendnâme veya öğütnâme adı verilir (Kaplan, 2008, s.1). Nasihatnâmeler mesnevî nazım şekliyle yazıldığı gibi küçük manzumeler halinde de yazılabilir. Kaside ve musammat şeklinde

³ It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %19

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 09.02.2024-Acceptance Date: 20.03.2024-Publication Date: 21.03.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1454528

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

yazılan nasihatnamelere de rastlanır (Pala, 1995, 419). Kaynağını *Kurân-ı Kerim* ve hadislerden alan nasihatnâmeler, dinî öğütler vererek İslâm dininin emir ve yasakları ile “güzel insan” anlayışını esas almakla beraber toplum kaideleri ve nasihatnâme yazarının kendi hayat tecrübesini ve hayata dair gözlemlerini içeren öğretici nitelikte eserlerdir.

Türk edebiyatının ilk yazılı örneklerinden itibaren görülen nasihat geleneği, her dönemde eser olarak kaleme alınmıştır. Bu konuda yazılmış Doğu edebiyatındaki *Kelile ve Dimne*, *Mesnevî-i Manevî*, *Pend-i Attar* ve *Kabusnâme* Türk edebiyatını etkileyen önemli eserlerdir. Telif veya tercüme yoluyla yazılan Türkçe nasihatnâme veya pendnâme adıyla bilinen eserlerin yüzyıllar içinde pek çok örneklerini görmek mümkündür. *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-Hakaik*, *Divân-ı Hikmet* ve *Risaletü'n-Nushiyye* gibi nasihatnâme yazıcılığın ilk örnekleri yanında, Dede Ömer Rüşenî'nin *Pendnâme*'si, Edirneli Nazmî'nin *Pend-i Attâr Tercümesi*, Güvâhî'nin *Pendnâme*'si, Sâfi Mehmed Efendi'nin *Gülşen-i Pend*'i, Koçi Bey'in *Risâle*'si, Nâbî'nin *Hayriyye*'si, Ömer Zarifi'nin *Pendnamesi*, Sünbülzâde Vehbî'nin *Lutfiyye*'si türün en tanınmış örnekleri arasındadır (Pala, 2006, s. 410). Bunlardan evlada yazılmış olanların samimiyet ve sıcaklık bakımından özel bir yeri vardır (Öztürk, 2013, s. 2-3).

Dinî, tasavvufî, ahlakî, sosyal konulara göre farklı başlıklarda toplanabilecek nasihatnâmelerin temel amacı, belli bir dünya görüşünün ya da ideal insan tipinin ortaya konulmasıdır (Vanlı, 2015, s. 441).

Toplumun sesi sayılan şairler, iyiye sevk etmek, iyiliği aşlamak gibi toplumsal hayatın düzenlenmesinde ve huzurun tesis edilmesinde önemi büyük olan nasihat aktarmayı kendilerine görev bilmişler ve bu konuda verdikleri eserleriyle önemli rol oynamışlardır. Babanın oğula nasihat yazması çocuk sevgisi, dinî sorumluluklar, toplumsal kaideler ve aile saygınlığı gibi sebeplere bağlanır (Öztürk 2013, s. 4-5). Ebeveynden çocuğa nasihati annenin kızına yaptığı nasihat şeklinde de görülür. *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisinde Leylâ'nın annesi kızına aile şerefi ve kız değeri konusunda nasihatte bulunmaktadır.

Şair veya yazarın muhatabına verdiği nasihatlerin konuları; dinî-ahlakî konulardan toplumsal hayattaki ilişkilere kadar; devlet yönetiminden kişinin meslek seçimine, dostluk kurmasına, evlilik yapmasına kadar; hatta alışveriş ve hamama gitmenin en uygun vakitleri olarak hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili şekillenebilmektedir.

Nasihat içerikli müstakil eserler dışında divan edebiyatında öğretici-hikemî tarzda yazılan şiiirler de çoktur. Hikmet içerikli bu örnekleri, varlık felsefesi, hayata bakış, dünya düzeni, toplumsal düzen ve ahlak konusunda aktarılan şair düşüncelerinde görmek mümkündür. Bunun yanı sıra bazen şairin sözü, okuyucuya farklı konularda öğütleri de içermektedir. Divanlarda yer alan nasihat türündeki bu şiiirler veya beyitlerde âşık pozisyonunda olan şair, başta âşık olmak üzere onun ağzıyla diğerlerine nasihatte bulunmaktadır. Aşk ve âşık ile ilgili nasihatler; çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış şiiirler ve beyitler halinde divanlarda yer almaktadır. Divan şiiirinde şairler birtakım öğüt ve tavsiyelerle âşığa bu konuda rehberlik etmektedir. Bu öğütler, daha çok âşığın aşk yolunda uyması gereken kurallar ve sakınması gereken tutum ve davranışlar yönündedir. Bu konuda şair bazında (Gültekin, 2013; Vanlı, 2015) ve belli bir yüzyıldaki divanları esas alan çalışmalar mevcuttur (Mollahalilođlu, Akkuş, 2023). Nasihatnâme yazma geleneğiyle ilgili tür örneklerini ele alan çalışmalar da vardır (Kaplan, 2008; Öztürk, 2013; Durdu, 2008). Bu makalede, âşığa zâhid, nâsih, vâiz, sūfi gibi olumsuz insan tipinin yaptığı nasihatler esas alınarak âşığın bunlara verdiği cevaba dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu cevaplarda âşığın nasihat kabul etmediği görülmüştür. Hatta bu kişilerin boş, değersiz nasihatlerinin âşığın huzurunu kaçırdığı ve bazen de kızdırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca âşık diğerleriyle olan münasebetinde onlara nasihatte bulunmaktadır. Şiiirdeki âşık tipi olan şairin kendine, gönlüne hitaben yaptığı nasihatler de söz

konusudur. Bu nasihatler çoğunlukla aşk, sevgilinin cefası karşısındaki âşğın tutumu, hayata bakış, ahlâk ve kişilik konusundadır.

1-Âşık tipi

Divan şairliğinin yolu, en başta âşıklık rol ve hüviyetini kabullenışten geçmektedir. Şairin aşk duygusunu şiirine mihver yapması, kendini muhakkak âşık pozisyonunda göstermesi bu edebiyatın uyulması şart olan âdâbındandır (Akün, 1994, s. 414). Kadın şairlerinin ve hükümdar şairlerinin şiirinde terennüm ettiği aşk aynı olup şairlerin aşk karşısındaki tutumları, büründükleri psikolojik haller aynıdır. Çizilen sevgili tipi de ortaktır. Şairlerin meslekî veya sosyal seviyelerine ve hayatlarındaki gerçekliğe göre değişmeyen, edebiyatın kuralları çerçevesinde belirlenen ortak mazmunlarla tasvir edilen ideal bir sevgili tipidir (Akün, 1994, s. 414-415). Bu sevgili, cinsiyetten soyutlanmış, kusursuz ve mükemmel bir güzelliği temsil eden bir tiptir. Onun sahip olduğu güzellik; en seçkin tabirler ve benzetmelerle anlatılan, en güzel sıfatlarla vafedilen ve en mübalağalı kelimelerle medhedilen, hayranlık uyandıran ve kendine âşık bırakan güzellik kavramının kendisidir.

İşlenen duygu ve konu açısından bakıldığında divan şiirinin merkezini aşk oluşturmaktadır. Aşk konusunda divan edebiyatının sözü bitmez. Bu edebiyatta her vesile ile aşktan söz edilir. Gazellerin ana konusu aşktır. Şiirde anlatılan aşk, mücerred güzelliğe duyulan aşktır. Divan şiirinde aşk, âşık ile ma'şûk arasında daha çok âşğı ilgilendiren bir durumdur (Pala, 1995: 54).

Divan şiirinde anlatılan aşk beşerî aşk ve ilahî aşk olarak iki çeşittir. Divan şiirinin anlam yapısı ve muhteva zenginliği her iki boyutta ele alınmasına imkân vermektedir. Öyle ki, mutasavvif olmayan şairlerin beyitlerinde de anlatılan aşkın tasavvufî yoruma açık olduğu görülmektedir. İlk bakışta beşerî aşkı terennüm ettiği izlenimini veren beyitlerin arkasında ilâhî aşkın olduğunu söylemek mümkündür. İster beşerî olsun ister ilahî aşk anlatılan esasen aşkın özü, yani aşk duygusunun derinliği ve yüceliğidir. Beşerî veya ilahî aşk insanı olgunlaştıran önemli manevî haldir.

Divan edebiyatında şair daima âşıktır. Divan şiirinin eksenini oluşturan aşk konusunun anlatımında kullanılan "âşık-ma'şûk-ağyâr" üçgeninin birinci figürüdür. Şairler âşık tipini çizerken fizikî ve ruhî portresini verirler. Âşık sevgilinin sarhoşudur. Onun uğrunda canını vermeye hazırdır. Sözünde durur, sadıktır. Sevgiliden gelen her türlü eziyete katlanır. Aşk yolu ne kadar tehlikeli olsa da o her şeye sabreder ve bu yolda yalın ayak başı açık yürür. Sevgiliden ayrı düşmek onun için ölümden beterdir. Âşık dâima niyaz edendir; yalvarmaktan bıkmaz. Takatsiz, kararsız, iradesizdir (Pala, 1995, s. 54). Buna benzer âşğın birçok sıfatı vardır.

Âşık tasavvufî manada ilâhî aşkı arayan kişidir. Âşğın sıfatları cünûnlük, şeydâlık, mestlik, sarhoşluk, âriflik, kâmil insan olma vb. tasavvufî anlamda da beyitlerde yer alır. Bu durumda tasavvufî yorumda şarap, sâkî, meyhâne birer sembolik anlam kazanır.

Âşık, sevgiliden başka, zaman, felek, talih, ağyardan da zulüm görmektedir. Sürekli ağlar, kanlı gözyaşı döker, gözüne uyku girmez, âh u feryat eder. Acıdan yakası yırtık (çâk), kan yutar, ciğeri kebab olur; deniz ve nehir gibi coşar. Hastadır, yaralıdır, aklını yitirmiştir, divânedir. Âşğın gözü yaşlıdır. Gözyaşı nehir gibi akar. Yüzü solgundur. Boynu bükük dolaşır, bedeni dü-tâ, dâl, re, zel harfi gibi eğridir. Âşık, olumsuz özelliklerle doludur: bî-karâr, bî-sabr, dil-i pür-hûn; giryân, çaresiz (bî-çâre, nâ-çâr), mest, sarhoş; şûride-dil, gam-hâr, hayrân, kendinden geçmiş, bî-hûş, başı dönmüş (ser-gerdân, ser-mest); dil-sikeste, inleyen (zâr), güçsüz, zayıf, takatsiz, ayağı bağlı (pâ-bend), esir vb. (Pala, 1995, s. 52).

Âşık yüzü solgun, sararmış, yeme içmeden ve uykudan kesilmiş, bir deri bir kemik misâli, vücudu iki büklüm, gece gündüz âh ve feryat ederek dolaşmaktadır. Genelde Őirde âşığın sarı solgun benzi sararmış sonbahar yaprağına benzetilir. Renk itibariyle altın (zer) de âşığın yüzünün benzetilendir. Babür bir rübaisinde sevgiliden kendisine merhamet göstermesini isterken ne kadar sarardığını anlatmak için ona bir turunç (portakal) gönderdiğini ifade etmiştir:

*Kaygunı ĉike ĉike karıpdur Bâbür
Rahm eyle ki özüdün barıptur Bâbür
Narenç yiberdi sanga kim bilgey sin
Ya'ni ki bu nev' sargarıptur Bâbür (R. 164) (Yücel, 1995, s. 222)*

“Senin kaygını ĉeke ĉeke Babür ihtiyarlamıştır. Babür’e merhamet et, ĉünkü kendinden geçmiştir. Babür’ün nasıl sarardığını bilmen için sana portakal göndermiştir.”

Âşık, sevgilinin güzelliğinden bahsederken onun güzellik unsurlarını sayar. Sevgiliye dair her Őey onun için kutsaldır. Sevgilinin güzellik unsurlarını vafeden binlerce beyitler dışında âşığı ve âşıklık halini anlatan beyitler de hayli ĉoktur. Kendinden bahsettiği zaman da âşık yukarıdaki sıfatlarını zikreder, halini sevgiliye anlatır, dert yanar, sevgiliden lütuf ve merhamet bekler. Âşık sevgiliye yalvarmaktan bıkmaz. Âşığın sevgilinin cefası karşısındaki tutumu cefaya katlanmak, sabır göstermek, canla başla ona boyun eğmektir. ĉünkü âşığın işi budur:

*Sabr iderem ‘ışkunun derdi vü hicrün dâğına
‘Âşık olan kişinin işi bu olur dağı ne (Ahmedî G. 578/1) (Akdoğan, t.y., s.542)*

Âşığın ĉektiđi ızdıraptan kurtuluğu ya sabır ya da sefer ile dir. Âşık daima birinci yolu seĉse de nadir de olsa bazen seferi de tercih ettiği görülür. Bâbür’ün aşağıdaki rübaisinde sevgilinin cevri ü cefası, vefasızlığı ve acımasızlığından dolayı sitem eden âşık ĉareyi başını alıp olabildiğince uzaklara gitmekte görmektedir:

*Min niĉe cefâ vü cevringe sabr itey
Bir zerre vefâ vü mihr yok sinden nitey
ĉün başım ayagıngga koyarga yaramas
Başımın alıp ayak yitkenĉe kitey Bâbür (R. 134) (Yücel, 1995, s. 214)*

“Senin cefa ve cevrine ben ne kadar sabredeyim? Sende bir zerre vefa ve acıma yoktur, ne yapayım? Başımı ayağına koymaya yaramadığından ayaklarımın götürdüğü kadar başımı alıp gideyim.”

Âşığın gıdası üzüntüdür. Âşık, sevgilinin zulmü, cevri ü cefalarını istemektedir. Sevgiliden gelen cefa taşları, âşığa başkalarının Őekerinden daha tatlıdır:

*Yârdan seng-i cefâlar kim bana toğru gelür
İllerün kand ü nebâtından bana tatlu gelür (Taşlıcalı Yahyâ, G. 93/1) (ĉavuřođlu, 2023, s. 292)*

Sevgiliden gelen her türlü eziyet, zulüm, cefa âşığın makbulüdür. O, her Şeye katlanır, sabreder; cefa bile olsa sevgiliden geldiği için razıdır. Sevgilinin eziyet etmesi ona gönül eğlencesi olarak gelir:

*Ey peri cevri ü cefân ile beni korkutma
Gönül eğlencesidir âdem olana gam-ı işk (Taşlıcalı Yahyâ, G. 204/2) (ĉavuřođlu, 2023, s. 346)*

Âşığın yakındığı durum ise sevgilinin ona karşı tegâfulü, umursamazlığı, soğukkanlılığı, onu fark etmemesidir. Yoksa eziyet, cefa âşığın istediği şeydir. Onu bunlar değil, sevgilinin kayıtsızlığı korkutur. Âşık, sevgilinin ayrılığı, kendisine karşı kayıtsızlığı dışında ne ölüm ne de öbür dünyadaki azaplardan korkar. Aşk, âşığı bu dünyada korkusuzlaştırdığı için âhîret yolunda ecel kapısından ötürü gam yemez:

Âhîret yolında derbend-i ecelden gam yimez

Âşık dünyâda bî-pervâ ider sevdâ-yı ışk (Taşhıcalı Yahyâ, G.201/4) (Çavuşoğlu, 2023, s. 345)

Divan şiirinin aşk geleneğinde; bütün sızlanışlara rağmen, cefaya tahammül felsefesi içinden geçen âşığın sabretme ve olgunlaşma seviyesine kadar yükselişi yer alır. Âşık aşk ızdırabından hoşnuttur. Bu aşk acısından kurtulmak istememektedir. Onun derdine ilaç bulunmaz. Derdinin dermanı yine derdin kendisidir:

Derd imiş dermân-ı âşık derde dermân et hemân

Derd-i derd dermân demiş bu derde du derdâ-yı aşk (Usûlî) (İsen, 1990, s. 154; Kola, 2016, s. 85)

Âşığın yarası onulmaz, derdine ilaç asla bulunmaz. Tabipler onu tedavide aciz kalır. Âşığın derdine tedbir çâre bulunmaz. Aşk derdinin dermânı sevgilidedir. Âşık, aşk acısını çekmekten hoşnuttur, iyileşmeyi, bu dertten kurtulmayı istememektedir.

Işk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb

Kılma dermân kim helâküm zehr-i dermânundadır (Fuzûlî) (Tarlan, 2009, s. 244)

Âşık sevgilinin aşkı yolunda canını verir. Onun için dünyadan geçmek, canını vermek kolay; ancak sevgiliden geçmek zordur. Âşık olanın, tıpkı muma âşık pervane gibi onun ateşine kendini kaptırıp yanarak canını vermesi gerekir:

Âşık olan şem' bigi cân oda yahmah gerek

Kendüzin pervâne bigi oddan kaçuran neng olur (Ahmedî G. 265/6) (Akdoğan, t.y., s. 387)

Âşık dünyâ vü cân terk eylemek âsân olur

Lik cânân terkini itmek gelüpdür câna güç (Avnî G. 6/3) (Doğan, t.y., s. 3)

Âşıklık akli bırakmayı, sarhoşluğu gerektirir. Zaten âşığa akıl gerekmez. Âşık aklını aşkın şarabında yitirmiştir. Sarhoş olanın akli da kitabı anlamaz. Âşığın aşk sarhoşu olmadan aşkın kitabını bilmesi mümkün değildir:

Ben meste dime aklunı almış şarâb-ı ışk

Bu akl ile bilinmez efendi kitâb-ı ışk (Emrî, G.249/1) (Saraç, 2002, s. 151)

Âşığın diğer sıfatları arasında divâne, deli, bî-hûş, cünûn, mecnûn, şeydâ da çok sık kullanılan tabirlerdir. Aşk âşığın aklını yitirmesine sebep olur, onu divâneye dönüştürür. Divâne âşıklara nasihat ve akıl gerekmez. Âşık bu divânelikten memnundur ve nasihat istemez. Divâneye zincir vurulduğu gibi, âşığa da sevgilinin saçının zinciri takılır. Divânelik âşıklıkla bağdaştırılan bir sıfattır. Âşıklık halini bilmeyenler ve anlamayanlar ona deli divâne demiştir:

Âşıkam ben demesin kimse bana divâne

Bana divâne diyendir sânemâ divâne (Necâtî G. 514/1) (Tarlan, 1992, s. 379)

Âşık aşk halini gizleyememektedir. Solgun benzi, ağlaması, ettiği ah ve feryadı, akıttığı kanlı gözyaşları onun sırrını ortaya çıkarmaktadır, âşıklık halini ele vermektedir:

Fâş oldu cümle sırrum yaşum çü akdı sır sır

Arz etdi mâcerâyı ol kan olası bir bir (Hayretî G. 119/1) (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 2023, s. 140)

Âşığın sararmış yüzü, gözyaşı ve ettiği âhlar aşkın gammazı (ele veren) olmasaydı galiba alemde aşk sırrı yayılmazdı:

Galiba âlemde fâş olmazdı ola râz-ı ışk

Rûy-ı zer ü girye vü âh olmasa gammâz-ı ışk (Zâtî) (Tarlan, 1970, s. 164; Kola, 2016, s. 86)

Her ne kadar aşkı sır gibi saklamak gerektiği istense de âşık elinde olmadan bu sırrı faş eylemektedir. Bazen de şair bilerek aşkı gizlememek, sadece sevgilinin değil, diğerlerinin de onun aşkını bilmesini öğütlemektedir. Aşağıdaki beyitte şair âşığa o servi gibi güzeli sevdiğini herkesin bilmesi için sinesinde elifler gibi kesikler yapmasını söylemektedir. Servi ve elif sevgilinin boyunun simgeleşmiş birer benzetme unsurları olarak beyitte yerini almıştır:

Sinende aşk ile elifler kes

Bilsün ol selvi sevdiğün her kes (Bâkî G. 210/1) (Küçük, t.y., s. 168)

Bazen de şair, yakınlık duyduğu, kendine mâl ettiği, kendini âşık yerine koyarak olaylara onun gözüyle bakıp onun ağızıyla konuştuğu âşığı diğer âşıklardan üstün tutar. Özellikle aşk konusunda sembolleşmiş aşk kahramanlarıyla kendini kıyaslarken şair onların aşk konusunda kendisine ulaşamayacağını vurgular. Bunun gibi, aşk konusunda kendisinde daha fazla yetenek olduğunu, gerçek âşığın kendisinin olduğunu, Mecnûn'un bu konuda sadece adının bilindiği söyleyen Fuzûlî, kendini Mecnûn'dan üstün tutar:

Bende Mecnûndan füzun âşıklık isti'dâdı var

Âşık-ı sâdik benem Mecnûnun ancak adı var (Fuzûlî) (Pala, 1995, s. 249)

Âşıklık konusunda sembolleşmiş diğer bir isim de Ferhad'dır. Hikâyede sevdiği Şirin için dağ deldiği için divan şiirinde birçok beyitte "dağ eşen, kazıyan" manasında "kûh-ken" olarak geçer. Şairin, "dağ eri" olarak adlandırdığı Ferhad'ın tıpkı bir yaban divânesi olan Mecnun gibi, aşkın şahının dergahının adâbını bilmediğini söyleyerek eleştirdiği ve aşk konusunda yetersiz gördüğu bir âşıktır:

Kanda bilsin şâh-ı aşkın dergehi âdâbını

Kûh-ken bir dağ eri Mecnûn yaban divânesi (Hayâlî Beg) (Pala, 1995, s. 391)

Kendisinde aşk konusunda daha fazla tecrübesi olduğunu söyleyen şair, aşk yolunu seçene, ciddiyetsiz olan Mecnûn ile Ferhâd'ı bırakıp tecrübeli hizmeti için kendisine başvurmasını salık vermektedir:

Ko Mecnûn ile Ferhâdı iki zen-pâre bâtıldur

Bana gel ister isen hizmet-i pîr ihtiyâr-ı ışk (Âşık Çelebi G. 76/6) (Kılıç, 2017, s. 117; Kola, 2016, s. 87)

Nizâmî'nin *Hamsesi*'ndeki mesnevîlerinin her birini konu bakımından tekrar işleyen Ali Şir Nevayî, *Hamse*'deki dördüncü mesnevî olan *Heft Peyker* hikâyesinin başkahramanı olan Behram'ın hal ve hareketlerini eleştirdiği için aynı konuda yazdığı *Seba-yi Seyyâr* adlı eserinde bu olumsuz özellikleri

olmayan yeni bir aşk kahramanı çizmiştir. Burada Nizâmî'nin övdüğü baş kahramanın birçok özelliğini beğenmediğini söylemektedir.⁴

Âşığın özellikleri açıklanırken sevgiliyle olan diyalogları, ona sitem etmesi ve yalvarması; ondan lütf beklemesi, merhamet göstermesini dilemesi gibi davranışları söz konusudur. Âşığın gözüyle vasfedilen sevgili daima idealdir. Onun güzellik unsurları ve âşığa yaptığı cevr ü cefa uzun uzadıya anlatılmaktadır.

Âşık, sevgili dışında diğer kişilere de hitap etmekte, bazılarına cevap vermekte, bazılarıyla karşılıklı konuşmakta.

2- Âşığın diğer tiplerle münasebeti:

Divan edebiyatında sevgili ve âşık tipleri yanında meşatta, dâye, hûbân, güzeller, zâhid, vâiz, müddei, rind, rakib vb. tiplerden de bahsedildiği görülmektedir. Sevgilinin yanındaki tiplerden meşatta, dâye, hûbân yardımcı rolünü üstlenirken âşığın diyalogda olduğu tipler zâhid, vaiz, rakib ve rindir. Bu tipler divan şiirinin merkezi olan başkahramanlar âşığın ve sevgilinin özelliklerini açıklarken, hareketlerini vasıflandırırken kullanılan tiplerdir (Şentürk, 1995, s. 333).

Şiirde klişeleşmiş özellikleriyle tasvir edilen bu tiplerin her biri ayrı bir hayat görüşünü temsil eder. Rintlik ve âriflik vasıflarını taşıyan “âşık” tipini kendine mâl eden şair, sevgili yolunda kendine engel teşkil edenleri “rakip” yahut daha geniş bir çerçevede “ağyar”, dünya malına fazla düşkünleri “hâce”, sahte âşıkları “müddei” vb. tiplerleriyle tenkit ve hicvettiği gibi; görünüşte dindar geçinip kendini her fırsatta tenkit eden, sonsuz vaaz ve nasihatlerle bunaltan, halkı aleyhine kışkırtarak rahatını kaçıran, ancak fırsatı bulunca kendi de nefesine uymayı ihmal etmeyen sözde dindarları da daha çok “zâhit” ve “sûfi” adı altında hedef alır. Şairlerin sevmediği zâhid, sûfi, şeyh, vâiz, fakih, imam, nâsîh gibi şahıslar aşağı yukarı aynı karakter çizgileri taşıdıklarından, bu tiplerin tamamı da “zâhid” yahut “sûfi” adlarıyla anılır (İsen vd., 2002, s. 300).

Olumsuz tiplerin başında rakip gelmektedir. Edebî metinlerde başta “hizmetçi, gözcü, refakat eden, kapıcı, bekçi” gibi manalarında da kullanılan rakip kavramı, daha sonraları kendi bünyesinde değişikliğe uğrayan ve sevgiliye mal olan bir kavram olmuştur (Şentürk, s. 334-342). Rakip, âşığın sevgiliye kavuşmasında en büyük engeldir. Bu yüzden sevilmez. Âşık tarafından bazen küfre varacak derecede lanetlenen bir tiptir. Âşık, rakibe her fırsatta sataşır, en olumsuz mana taşıyan nesnelere benzeterek onunla alay etmekten geri durmaz. Âşık, sevgilide vefa görmediği için bunda rakibi ve ağyarı suçlar. Rakip tipinin özellikleri şunlardır: sevgilinin yanından ayrılmaz. Siyah yüzlüdür. Sevgilinin kapısının eşliğini bekler. Âşığı oradan kovar. Ekşi yüzlü, acı sözlü, soğuk ve kurudur. Rakibe müdara edilir. Taş yüreklidir, engeldir. Cahildir ve kördür. Âşığı sevgiliden ayırır, yaklaştırmaz, saklar. Rakipten korkulur. Ölümü istenir, karaktersiz, menfaatçi, kafir ve dinsizdir. Kendini beğenmiş. Rakip dev, şeytan, köpek, tilki, eşek, domuz, karga, akbaba, kuzgun, baykuş, akrep, yılan, diken, ölüm, bahçivana benzetilir (Şentürk 1995, s. 370-413).⁵

Klasik edebiyatın önemli bir kısmını oluşturan gazeller, âşığın rakiple olduğu kadar zâhidle de olan mücadelesini anlatan binlerce beyitlerle doludur. İkisi de eşit derecede âşığın düşmanıdır. Divan edebiyatında zâhid tipi; çoğu zaman sûfi, bazen de vâiz, hâce, fakih, şeyh, molla, imam, nâsîh, hatîb gibi

⁴ Nevâyî'nin tenkit ettiği hususlar doğrultusunda kendi eserinin hikâye kurgusunu sağlamlaştırdığı, mükemmel bir kahraman tipi ve aşkı ortaya koyduğu bir gerçektir (Tural, 2015, s. 25).

⁵ Divan edebiyatında rakip tipinin özellikleri ve âşığın rakiple olan münasebeti hakkında daha fazla bilgi için bkz. Şentürk, 1995, s. 333-413.

adlarla karşımıza çıkmaktadır. şairlerin bütün bu farklı isimlerle kastettikleri, hep aynı insan tipidir (Sucu, 2007, s. 227, 231). Rakiple birlikte bunlar şairin sevmediği ve daima eleştirdiği olumsuz tiplerdir ve tamamı aynı zamanda müddei tiplerdir (Eren, 2016, s. 608).

Sûfi veya zâhit tipinin amel ve davranışları şöyle özetlenebilir: akli rehber edindir, cenneti metheder. Cehennemini anar. Raks ve sema eder. Rûya ile çokça ilgilenir. Uzlette yaşar, eğlenmez, devletlilere yakındır. Güzellere bakmaz, âşığı mey ve mahbûbdan meneder. Âşığa nasihat ve tan eder. Ayrıca katı, taş yürekli, gafil, câhil, kendini beğenmiş, kör, münafık, riyâkâr, fitne ve nifak saçar, inkârcı ve kâfirdir (Aksoyak, 2014, s. 326; şentürk, 1996, s. 1-2).

Âşık, sevgiliden başka yukarıda anlatılan bu tiplere de hitap etmekte, bazılarına cevap vermekte, bazılarıyla karşılıklı diyalog halindedir. Âşığın özelliklerini anlatılırken daha çok zâhid, sûfi, vâiz, nâsih adlı kişiler kullanılmaktadır. Bunlar âşığa çeşitli vesilelerle nasihat etmektedir. Bunun karşısında âşığın verdiği cevaptan nasihat kabul etmediği gibi, âşıklık halini savunduğu ve onların dar görüşlülüğuyle, riyâkârlığu ve birçok diğer olumsuz özellikleriyle alay ettiği anlaşılmaktadır.

3-Âşığa nasihat edenler

Nâsih:

Arapça nâsih kelimesi nasihat eden, öğüt veren manasında halka dinî nasihatler eden kişidir. Kendisine nasihat edenler arasında âşığın en çok diyalogda olduğu ve cevap verdiği kişi nâsihtir. Âşığın nâsihe hitaben verdiği cevaplarda onun sözlerini eleştirdiği, alay ettiği ve nasihatlerini kabul etmediği anlaşılmaktadır. Halka din konusunda çeşitli nasihatler veren nâsih, âşığa güzele bakmanın, şarap içmenin yasak olduğunu söyleyerek onu herkesin içinde ayıplamaktadır. Bunun karşısında âşık, nâsihin bu yasaklarını alaya alarak onu gülünç duruma düşürmektedir:

Rûy-ı hûba bakma ölürsün demiş nâsih dile

Öldüğüne bakmayıp perhizin ol bimâr sır (Necâtî G. 187/7) (Tarlan, 1992, s. 234)

Başka bir cevabında da kendine ibadet için mescide gitmeyi öğütleyen nasihe âşık şimdi gül vaktinin, yani bahar mevsiminin olduğunu, böylece ibadeti bırakıp eğlenmek gerektiğini söyleyerek onu da bu yeme-içme ve eğlenmeye davet etmektedir:

Nâsih varırız mescide varmaz değiliz lik

Gül vakti durur gel beri ibrâmı ko şimdi (Necâtî G. 609/3) (Tarlan, 1992, s. 422)

Baharın gelişiyle çimendeki bülbül sesi göklere kadar her tarafı doldurunca nasihat edenin nasihatleri dinlenmez. Bülbülün sedası nasihati dinletmez:

Çemende bülbül âvâzı nasihat dinledür mi gör

Bahâr irsün yine âfâk pür-sît u sadâ olsun (Bâkî G. 351/3) (Küçük, t.y., s. 230)

şaire göre, nasihati dinleyip tövbe etsen de bahar, bağ bahçe ve yar olunca bu bozulması imkânsız tövbe kalmaz:

Nasihat işidüben dut ki eyledün tevbe

Bahâr u bâğ vü yâr ola mı bu tevbe nasûh (Ahmedî G. 105/3) (Akdoğan, t.y., s. 271)

Nâsihe hitaben âşığın, onun akıllı sözleri aşka mani olamayacağı yönündeki cevabı belli ki kendisine aşktan dolayı nasihat ettiği için verilmiştir. Nasıl ki deniz bir tarafa aksa kimse karşı duramaz, akıllının sözü de aşka mani olamaz:

Aşka mâni olamaz nâsih kelâm-ı hûş-mend

Kimsene karşı duramaz aksa deryâ bir yana (Necâti G. 3/5) (Tarlan, 1992, s. 152)

Görüldüğü gibi, nâsihin sözleri, verdiği nasihatler boşunadır. Aşığın gönlüne bunlar tesir etmemekte ve onu değiştirmemektedir. İçinde bu kadar aşk ateşi yanan birine nâsihin öğütleri ancak esen bir havadır. Çünkü aşkın yakıcı ateşiyle gönül nurlanmışken nasihat edenin soğuk sözlerinin tesir etmesi imkansızdır:

Pendi ko nâsih eser etmez dem-i serdin bana

Germ iken tenevvür-i dilde âteş-i sûzân-ı aşk (Hüdâyî-i Kadîm) (Yekbaş, 2005: 306; Kola, 2016, s. 70)

Şair, nasihe seslenerek divâne ve rüsva olan, adı kötüye çıkmış âşıktan iyi olmasını istememesini ve ona nasihat etmeyi bırakmasını söyleyerek ona şöyle öğüt vermektedir:

Âşık-ı rüsvâyâ ey nâsih nasihat eyleme

İsteme nâm-ı nigû divâne-i bed-nâmdan (Sehâbî, G. 288/4) (Bayak, 2017, s. 227)

Aşk ile kötü ün edinmiş âşık nasihat kabul etmediği için bu konudaki nâsihin uğraşı boşunadır. Aynı şair öğüt verene (nâsihe) seslenerek bu inatlaşmayı bırakmasını salık vermektedir:

Kabûl itmez nasihat ışk ile bed-nâm olan âşık

Sözüm tut nâsihâ billâh lutf it kes bu gavgâyı (Sehâbî G. 397/2) (Bayak, 2017, s. 165)

Bir başka beyitte şair, öğüt verene seslenerek sevgilinin ve şarabın âşıklar için yasaklanamayacağını söyler. Doğuştan adı aşk rezili olarak bilinen âşiğa aşk sembolü olan şarabın ve aşkın kendisi olan sevgilinin yasaklanması boşunadır. Doğuştan aşk rezili olan âşık, baba nasihati bile dinlemezken nasihat okuyanın onu sevgili ve şaraptan engellemesi boşunadır:

Nâsihâ mahbûb u meyden âşıkı men' etme kim

Eslemez pend-i peder rüsvâ-yı mâder-zâd-ı aşk (Hüdâyî-i Kadîm) (Yekbaş, 2005, s. 300; Kola, 2016, s. 84)

Nasihat verenin söyledikleri öğüt değil, baştan başa zehirdir. Nâsihin beyhude, boş sözleri âşığın yaşam amacını zehir gibi acı kılmaktadır:

Kılır sin telh ıyşim kâmmı bî-hûde sözlerdin

Ser-â-ser sözlering zehrîdür iy nâsih ki pend imes (Bâbü'r G. 41/3) (Yücel, 1995, s. 142)

“Ey öğüt veren, boş faydasız sözlerle yaşam amacımı acı kılmaktasın. Sözlerin baştan başa bir zehirdir, öğüt değil.”

Yine şairin (âşığın) nâsihe cevabı nasihatini istemediği yönündedir. Beyitte nâsihin öğüdünü nefsin havasına, kendi gönlünü de mülke benzeterek nefsin arzusuna uyup bir mülkü viran etmenin yanlış olduğunu söyleyen şair, nâsihin öğütlerinin gönül yıkıcı olduğunu ifade etmektedir:

*Sakın gönüüm yıkarsan pendden dem urma ey nâsîh
Hevâ-yı nefs ile bir mülkü vîrân eylemek olmaz (Fuzûlî) (Tarlan, 2009, s. 293)*

Aynı şair, kendisini aşk rüsvası görüp aşktan menetmeye çalışın nasihat edene seslenerek ilahî takdirin bir eseri olan aşkı inkâr etmemesini şöyle öğütlemektedir:

*Âşık-ı rüsvâ görüp men' itme ey nâsîh beni
Münkîr-i takdîr-i âsâr-ı İlâhî olmağıl (Fuzûlî) (Tarlan, 2009, s. 293)*

Âşıklık durumu kaderinde olan âşığın gönlü için ezelden beri cefa ve eziyet görmek yazılmıştır. Nasihat eden ne kadar öğüt verse de âşık değişmemektedir:

*Nice nâsîh nasihat dıgey ü min hem ni kılğay min
Ezelden çünkü bardur bu köngülge körgülük imgek (Bâbüir G. 538/2) (Yücel, 1995, s. 310)*

“Nasihat veren nice nasihat söylesin ve ben ne yapayım; (çünkü) bu gönle ezelden beri cefa görmek vardır.”

Bazen de sevgiliye seslenen âşık, nasihat verenin öğüdünün kendisine tesir etmediğini söylemektedir. Sözlerini, “âşık olana öğüdün ne faydası var” nasihat türünde bir sözle de destekleyen âşık bu cevabı belli ki nâsihe de vermektedir:

*Bana ışkunda n'itsün pend-i nâsîh
Ne assı âşık olana nesâyih (Ahmedî G. 108/1) (Akdoğan, t.y., s. 274)*

Vâiz:

Yukarıda yer alan nâsîh kelimesiyle hemen hemen aynıdır. Sözlük anlamı vaaz edip dinî konularda öğütlerde bulunan vâiz, tıpkı zâhid tipi gibi şair tarafından hoşlanılmayan bir kişi olup olumsuz özellikleriyle şiirlerde yer almaktadır. O da dinin sadece dış yüzeyinde kalmaktadır (Pala, 2007, s. 407).

Zâhid, nâsîh gibi vâiz de âşığı daima cehennem ateşiyle korkutan ve bu konuda ona nasihatlerde bulunan tiptir. şairin veya âşığın vaize seslenerek boş nasihatlerinin âşığa faydası olmadığı gibi ağır vaazlarının da kimse tarafından anlaşılmadığını söyleyerek nasihat etmeyi bırakmasını öğütlemektedir. Rind olan âşığa herkesin içinde vâizin nasihat vermesi bir kavgaya sebep olacağı için âşık ona akıllı ve sağduyulu olmasını ve sohbetini kavgasız yapmasını salık vermektedir:

*Rind-i ser-meste nasihat halk içinde eyleme
Vâizâ hüşyâr isen sohbette gavgadan nolur (Necatî G. 160/6) (Tarlan, 1992, s. 222)*

Vâizin de cenneti övmesi ve cehennem nârıyla korkutması âşığa tesir etmemektedir. Âşık için gerçek cennet sevgilinin bulunduğu yerdir. Âşık cenneti değil, sevgiliyi istemektedir. Cehennem ateşinden de korkmamaktadır. Çünkü içindeki aşk ateşi yeterince yakıcıdır. Ondan daha büyük ateş olacağını düşünmemektedir. Âşık, ateşle tanışıktır: sevgilinin lal taşı gibi kırmızı dudağı, şarabın kırmızılığı, içindeki aşk ateşi, ayrılık ateşi onu perçinleştirmiştir. Âşık (şair) vâize seslenerek kendisini cehennem ateşiyle korkutmamasını söylemektedir. Çünkü âşık için ayrılık ateşinden daha büyük ve daha yakıcı bir ateş yoktur:

Vâizâ nâr azabıyla beni korkutma

Şol cehennem dediğin âteş-i hicrân değil a (Necâtî G. 500/4) (Tarlan, 1992, s. 373)

Benzer bir söyleyişi Babür'ün bir beytinde de görmek mümkün. Burada vâizle aynı tip olan zâhîde sesleniş yer almıştır:

Zâhidâ dâzâh ottdn mini ni korkata sin

Hicr otı karşıda körmes min anı uçkunca (Bâbü G. 34/2) (Yücel, 1995, s. 138)

“Ey zâhit, cehennem ateşle ne korkutuyorsun? Ayrılık ateşi karşısında gözümde o ateş bir katre kadar değildir.”

Sevgilinin lal taşı gibi kırmızı dudağından dolayı âşğın gönlü ateşte yanmaya alıştığı için vâizin cehennem ateşle âşğı korkutması boşunadır. Âşık buna bir kez daha şöyle cevap vermektedir:

Odla korkutma vâiz bizi kim la'l-i nigâr

Cânumuz bizüm oda yanmağa mu'tâd eyledi (Hoca Dehhânî) (Sucu, 2007, s. 234)

Aşk yolunda rezil olmayı göze alan âşık, ar ve namusu düşünmez. Vâizin verdiği heybetli nutuk, nasihat, fetva âşğı korkutmamaktadır. Bir bölük rüsva olarak adlandırdığı âşıklar, vâizin heybetli ve vakarlı vaazını dinlemezler:

Irzum arz itme uşşâka ne bilsünler senün

Vâizâ vaz' u vakârun bir bölük rüsvâ-yı ışk (Hayretî G. 178/7) (Çavuşoğlu-Tanyeri, 2023, s. 164)

Bunun dışında şairlerin eleştiri sözlerinin muhatabı olan vâize dair beyitler çoktur. Divanlarda “vâiz” redifli gazeller de vardır.

Zâhid:

Lügat manası zühd ve takva ile meşgul muttaki kimse (Sami, 1996, s. 680) olan zâhid tipi âşğın (şairin) eleştiri hedefidir. Beyitlerde zâhid, kaba sofu, riyâkâr kimse olarak telakki edilir (Pala 1995, s. 577).

İskender Pala'nın *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*'nde zâhid hakkında şu değerlendirme yer almaktadır: “Zâhidler, dinî konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı ancak dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler vererek toplumu ıslah ettiğini zanneden kişiler olarak ele alınır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdır, hayatın acemisidirler. Bu bakımdan çoğu zaman gülünç durumlara düşerler. İman hususunda hiçbir zaman hakîkate ulaşmamışlardır ve samimiyetleri yoktur” (Pala, 1995, s. 577-578).

Divan edebiyatında zâhid ile rind olan âşık arasındaki bitmeyen çekişme meşhurdur. Şairler daima zâhidin karşısında ve âşğın tarafındadırlar. Zâhid âşğın taşıdığı vasıflara sahip değildir. Edebiyatta “âşık-rind-ârif” tipinin olgunluğu (kemâli) temsil etmesine karşılık “zâhid-süffî” tipinin kabalık, yobazlık, katılık, hoşgörüsüzlük, yalancılık, riyâkârlık gibi pek çok sıfatlarla vasfedildiği bilinmektedir.

Zâhidle âşık arasında başlıca çekişme konusu Allah'a ulaşma yoludur. İkisi de Allah'a yakınlaşmayı amaç edinmiştir. Ancak zâhid akıl ve ibadetle ulaşacağını savunurken âşık aşkla ulaşmayı seçer (Sucu, 2007, s. 232). Zâhidler, aşkı inkâr eder, tek emelleri cennete kavuşmaktır. Güzellikleri göremezler; başkalarını sıkır, ıstırap verirler. Bu bakımdan alaya alınır. Riyakârdırlar. Ellerinden ve dillerinden tesbih eksik

olmaz.” (Pala, 1995, s. 578). Zahid, âşığı sevgisinden dolayı kınayan ve verdiği boş ve sıkıcı nasihatleriyle onu daraltan tiplerin başında gelir.

Zâhîde seslenen şair (âşık), onun mescid ve medresesi varken âşıkların da meyhâneleri olduğunu ve âşık meyhânesinde sarhoş olunduğunu söylerken zâhid-âşık çatışmasının başlıca konusuna işaret etmektedir. Bu, âşığın meyhânedede şarap içip sarhoş olmasından dolayı kendisini kınayan zâhîde verilen cevap olabilir:

Mescîd ü medrese zâhid sana var bâki yeter

Mey içüp mest-i harâb olmaga hum-hâne-i âşık (Seyyid Nizâmoğlu) (Yaman, 1990, s. 129; Kola, 2016, s. 82)

Şairin sözünün yalan olduğu sık karşılaşılan bir benzetmedir. En büyük özelliği riyâkârlık olan, yani özü ve sözü bir olmayan zâhidin sözleri, yalanı bilen şair tarafından hemen farkedilmektedir. Yalanı bilen şaire yalan satılmaz:

Şâire lâf-ı riyâyı satamazsın zâhid

Ki yalanı bilir elbette ki yalan ehli (Necâti G. 619/6) (Tarlan, 1992, s. 427)

Gerçekten uzak olan zâhidin nasihatleri de efsaneye benzetilmektedir. Âşığa zâhidin öğüdü tesir etmemektedir. Nitekim âşık, sızmış sarhoş efsane dinlemez cevabını vererek zâhidin öğüdü dinlemediğini ve nasihatinin sıkıcı olduğuna işaret etmektedir:

Zâhidâ ‘aşk içre te’sîr eylemez Bâkiye pend

Mest-i lâ-ya’kil bilürsin dinlemez efsâneyi (G. 509/6) (Küçük, t.y., s. 298)

Zâhidin nasihati sağlam değildir. Âşığın divâne gönlü, zâhidin nasihatini havada engeller. Aşağıdaki örnekte, eskiden delilere zincir takıldığı durumuna da işaret edilerek divâne âşığa zincirin vurulması yer almış; nasihat ile çelikten zincir arasında ilgi kurularak zâhidin nasihatının sıkıcı olduğu ve gönlü daralttığı ifade edilmiştir:

Hevâdan men’ ider pendüni muhkem sanma ey zâhid

Kırar zencîr-i pûlâdi dil-i divâne katlanmaz (Bâki G. 196/2) (Küçük, t.y., s. 162)

Zâhid, dar kalıplı bilgilerle ısrarla öğüt vererek herkesi sıktığı için gülünç duruma düşmektedir. Zâhidin âşığa öğüt vermesi onu kızdırmaktadır. Âşık ona hücum edip sakalını yolayazdı:

Pend eylemiş ol sâde-ruha zâhid-i nâ-dân

‘Aşk ehli hücum eyledi rişin yola yazdı (Bâki, G. 529/2) (Küçük, t.y., s. 305)

Sûfi:

Divan şiirinde zâhîdi temsilen zühd ehli, vera ehli, imam, nâsîh, vâiz, fakih, hâce, şeyh, molla, hatîb gibi adlar da geçmektedir. Fakat zâhid için çoğu zaman sûfi kelimesi kullanılmaktadır. Sûfi (sofu) kelimesi zahid için kullanıldığı (Pala, s. 356) gibi zâhid-sûfi ikilemi olarak da yer almaktadır (Sucu, 2007). Sûfi⁶ kelimesi genel olarak “kalbini kötü huylardan arındırıp nur ile dolduran kimse” anlamında kullanılır (Sucu, 2007, s. 227).

⁶ Sufi kelimesinin anlamı, çıkış kaynağı ile ilgili görüşler hakkında bkz. Pala, 1995, s. 486-487.

Âşığa nasihat eden, onu aşktan ve sevgiliden meneden, güzele ve şaraba düşkünlüğünden dolayı ayıplayan sūfiye âşık karşı çıkmakta; onun nasihatlerini dinlememekte ve birçok konuda onunla düşünce ve davranışta zıtlaşmaktadır.

Âşık, sūfiye seslenerek kendi dağınık perişan gönlüne zaman zaman nasihat etmesini istemekle, öğüt verici sūfinin nasihatini hafif bir havaya benzetmektedir ve öğüdünün gönlüne tesir etmediğini anlatmaya çalışmaktadır:

*Dil-i şûrideye kıl pend ü nasihat geh geh
Nefesün gelsün eyâ sūfi-i nâsih dem dem (Bâkî G. 331/5) (Küçük, t.y., s. 221)*

Kendisinin elinden tespih düşmeyen sūfinin âşığa da tespih çekmesini nasihat etmesi üzere âşığın ona cevabıdır: âşığın durmadan devamlı akan gözyaşları zaten tespih taneleri gibidir. Bu yüzden âşığın ayrıca tespih saymasına gerek yoktur.

*Yüzüme düşen göz yaşıdır sūfi ne lâzım
Kim dâne-i tesbih sayam şûr u şer üzre (Necâtî G. 479/5) (Tarlan, 1992, s. 364)*

Sūfi cenneti arzulamaktadır. Bütün çabası bunun içindir. Daima cennetten bahseder ve cehennem azabıyla korkutur. Sūfinin vadettiği cennete kavuşacağını sorgulayan âşık, kendisine bugün bu dünyada sevgilinin eşiği çok görüldüğü halde yarın cennet kapısı açık olacak mı diye sormaktadır. Âşığın gözünde zâhidin nasihatlerinde övdüğü yarıncı cennet kapısı değil, çok arzuladığı bugünkü sevgilinin eşiği kıymetlidir. Âşık, sevgilinin eşiğini cennetten daha üstün tutmaktadır:

*Sūfi yarın ilte mi alıp elimi cennete
Çok gören cânâneler eşiğini bana bu gün (Necâtî G. 428/2) (Tarlan, 1992, s. 341)*

Âşık sevgilinin bulunduğu yeri isterken sūfi cenneti arzulamaktadır. İkisi arasındaki başlıca fark budur. Âşık için sevgilinin bulunduğu yer cennetten daha kıymetlidir:

*Bana yazık desene sana ne var ey sūfi
Kûy-ı yâr olmaz ise gûşe-i cennet bâkî (Necâtî G. 604/4) (Tarlan, 1992, s. 420)*

Yine sūfinin içinde Kevser suyu ve hurilerin olduğu cenneti anlatması karşısında âşık bunların bu dünyadaki şarap ve sevgiliye benzeyip benzemediğini sorarak mey ve mahbûbu Kevser ve huriden üstün tuttuğunu ifade etmektedir:

*İşitdük âhiretde hûr u Kevser var imiş ammâ
Nazîr olur mu hey soft mey ü mahbûba dünyâda (Bâkî G. 449/4) (Küçük, t.y., s. 272)*

Sūfinin âşığı en çok kınadığı konu sürekli meyhaneye gitmesi ve şarap içmesidir. Bu konuda âşığın kendisine, ezelden beri and içmek sūfiye, kadeh içindeki şarabı içmek ise âşığa kısmet edildiği yönündeki cevabı, en çok karşılaşılan cevabıdır. Beyitte “kadeh” anlamına gelen “peymâne” ile “and” manasındaki “peymân” kelimeleriyle oyun yapılmıştır:

*Yürü sen and içe gör biz mey-i nâb ey sūfi
Sana peymânu komuşlar bize peymânedekin (Necâtî G. 429/2) (Tarlan, 1992, s. 342)*

Bir başka vesileyle de âşık; elde dolu (ağır) kadeh varken sũfi, âşıkları tekkeye (ibadet yerine) dâvet ederek hafiflik (hoppalık) yapmasın demektir. Belli ki bu da sũfinin ibadet konusunda âşığa ettiği nasihat karşısında kendisine verilen bir cevaptır:

Yarânı sufi savma'aya da'vet etmesin

Rıtı-ı girân elde iken hıffet etmesin (Necâtî G. 427/1) (Tarlan, 1992, s. 340)

Âkil

Zâhidle âşık (rind) arasındaki başlıca çekişme meselesi Allah'a ulaşma yoludur. Zâhid Allah'a ulaşma yolunun akıl ve ibadetle olacağını iddia ederken âşık aşkla ulaşılacağını savunmaktadır. Bu çekişmede zâhid aklı temsil ettiği için zaman zaman Őiirlerde âkil olarak da geçmektedir.

Koy iy âkil nasihat sözlerin ki dil-pesend irmes

Mining dîvâne kõnglümge nasihat sũd-mend irmes (Bâbü G. 41/1) (Yücel, 1995, s. 142)

"Ey akıllı (kişi), nasihat sözlerini bırak, çünkü onlar gönle hoş gelmiyor. Benim divâne gönlüme nasihat fayda etmez."

Nasihat kabul etmeyen âřıĝın deli divâne gönlünü yasaklayan zâhide seslenişte âşık, onun gibi kendini beĝenmiř olmadığını ifade etmektedir. Burada da âkil kelimesi zâhidi temsil etmektedir:

Niçe dîvâne kõnglümni kılur sin nefyi iy âkil

Egerçi tilbedür bârî sining dik hod-pesend irmes (Bâbü G. 41/2) (Yücel, 1995, s. 142)

"Ey akıllı (kişi), divâne gönlümü ne kadar yasaklarsın? Gerçi delidir, ama senin gibi kendini beĝenmiř değildir."

Hâce:

Yukarıda sıralanan diğer kelimeler arasında, hâce kelimesi de divan Őirinde zaman zaman zâhid tipini temsilen kullanılmaktadır. Farsçada hâce şeklinde olan kelime Türkçeye "hoca" olarak geçmiştir (Sucu, 2007, s. 236).

Hâce de müderris, hakîm gibi aşkı engelleyen, inkâr edenlerdendir.

Men' eyler imiş mes'ele-i 'aşkı müderris

Ey hâce anun var ise yaklaşdı kazâsı (Bâkî G. 508/2) (Küçük, t.y., s.297; Sucu, 2007, s. 236)

Hâceye seslenen âşık, akıl ve bilgi sahibi kitabına aşk meselesini yazmadığından yakınmaktadır:

Ey hâce kime ağlayam kim hakîm-i akl

Yazmazdı aşk mes'elesini kitâbına (Necâtî G. 480/4) (Tarlan, 1992, s. 364)

Bunların yanında "şeyh, fakih kelimeleri de bazen divan Őairi tarafından zâhid tipi için kullanılmaktadır (Sucu, 2007, s. 237). şair, âşığa şeyhin nasihatini duyup şaraptan geçmemesini, bir iki gün daha böyle yaşayarak eğlenmesini öğütlemektedir:

Geçme meyden işidiüp pendini şeyh-i şehriün

Bir iki gün hele 'ayş eyle dahı giç degül (Şeyhülislâm Yahyâ) (Sucu, 2007, s. 237)

Diğerleri (Onlar):

Divan şiirinde âşîğın bazen diğerleriyle de diyalogda olduğu görülmektedir. “Başkaları, halk” genelleme anlamında olduğu anlaşılan bu diğer şahıslar da âşîğa çeşitli nasihatlerde bulunurlar.

Âşîğa aklını toplayıp bir nasihat vermesini diyenlere karşılık âşîk, nasihatın akıl işi, aşkın ise gönül işi olduğunu da kastederek akıl ile aşk arasındaki mesafenin çok olacağını söyler:

Bana dîrler 'aklunı dir bir nasihât virsene

'Akl-ıla 'ışk arasında bu'd bin ferseng olur (Ahmedî G. 265/5) (Akdoğan, t.y., s. 387)

Sevgilinin yüzünü görünce âşîk âh etmek ister; diğerleri ona, gönül aynasının paslanmaması için âh etmemesini öğütler. Burada âh'ın beddua manası da kastedilmektedir:

Yüzünü görüp dilerem ki âh idem dîrler bana

Ahmedî âh itme kim âyîne-i cân jeng olur (Ahmedî G. 265/7) (Akdoğan, t.y., s. 387)

Âşîğa aşktan vazgeçmesi, aşk derdinden ve ızdırabından kurtulması konusunda nasihat edenler arasında “diğerleri, onlar” diyebileceğimiz başkalarına âşîğın verdiği cevap, yukarıda örnekleri yer alan nasihat edicilere verdiği cevapla aynıdır. Âşîk, aşk konusunda kendisine yapılan öğütleri kabul etmemektedir; başkalarının onun ayıplamasına aldırılmamaktadır. Ancak kendi isteğine ters düşmeyen, gönlünden geçirdiği şeyleri başkalarından duyunca âşîk olur demektedir. Bu şekilde yapılan nasihatlere âşîğın bazen karşı çıkmayıp, tersini söylemeyip söylenenlere razı olduğunu göstermektedir. Necatî Beğ'e ait aşağıdaki “dedim dahi yeğ” redifli gazel bu konudaki birçok örnekten biridir. Burada başkaları, âşîğın tam arzuladığı sevgiliyi tarif ettikleri ve onun istediği durumu diledikleri için âşîk denilenleri tasdik etmekte ve kabul etmektedir:

Dediler dost sana yâr ola dedim dahi yeğ

Münîs ü hem-dem ü dildâr ola dedim dahi yeğ

Gül ü gülzârı nidersin ruh-ı cânânı gözet

Cennet olmaz ise didâr ola dedim dahi yeğ

Dediler aşk eri bimâr ola dedim dahi hoş

Dediler derd ile nâçâr ola dedim dahi yeğ

Dediler gözlerinin kanlı yaşının dem ola

Ivâzı la'l-i güherbâr ola dedim dahi yeğ

Dediler vakt ola agyâr aradan götürüle

Ol semen-ber gül-i bî-hâr ola dedim dahi yeğ

Dediler ol yüzü gülzâr Necâtî galib

Gül-i cennet kadarı var ola dedim dahi yeğ (Necatî G.306) (Tarlan, 1992, s. 288)

3-Âşığa tan etme, tanlama

Nasihatın dolaylı yolu ayıplamadır. Beyitlerde “tan etmek”, “tanlamak” veya “ta’yib etmek olarak ifade edilir. “Tan”ın sözlük anlamı “şaşırmak, garip bulmak” (Toparlı, 2000, s. 367); beyitlerde “kınama, yerme; ayıplama” manasında kullanılır. Âşığa bu yoldaki nasihat fayda etmediği gibi ayıplama, başkalarının onu kınaması da etkilememektedir.

Aşkı candan ileri sevdiğimi tanlama kim

Umaram cân gide vü kala bu hâlet bâki (Necâti G. 604/8) (Tarlan, 1992, s. 420)

Divan şiirinde âşık delilikleri sebebiyle rezil ve rüsvâ olarak nitelendirilir. Sevgiliye olan aşkından dolayı âşık dâima sarhoş ve divâne olarak dolaşır. İnsanlar tarafından ayıplanır. Âşık bu konuda yapılan ayıplamalara ve verilen nasihatlere karşı kendini savunmaktadır. Âşıklık onun kader yazgısıdır, kendi seçimi değildir. Başkalarının onu ayıplamasına aldırılmamaktadır ve bildiği yola devam etmektedir. Zaten melameti seçen âşık bu duruma razıdır.

Ey Muhibbî âşık isen kıl melamet ihtiyâr

Fârîg olsun ko ne dilerse disünler sana il (Muhibbî G. 1729/5) (Mollahaliloğlu- Akkuş, 2023, s. 65)

Âşık meyhaneden çıkmadığı için de ayıplanmaktadır. Rind olan âşık harabat ehlidir. Zahit onları meyhanede şarap içtikleri için sürekli ayıplamaktadır. Oysa kaderin belirlendiği kaza gününden beri zahide mescit, âşığa meyhane pay edilmiştir. Bundan haberi varsa zahidin âşığa tan etmemesi gerekmektedir:

Zâhidâ rind-i harâbâta inen ta’ n itme

Var ise zerre kadar sırr-ı kazâdan haberün (Bâki G. 277/5) (Küçük, t.y., s. 198)

Âşığı tanıyanlar, ona nasihat edenler zahid tipi sofu, nasih ve diğerleri (başkaları)dir. Âşığı ayıplayan sofular da sevgiliyi görünce onun güzelliği karşısında kendilerini kaybeder ve âşığa hak verirler. Bu yüzden âşık, kendini ayıplayan zâhide, yüzlerce sofunun da aşkın karşısında aklını yitirdiğini hatırlatmaktadır:

Ben eger rüsvâ-yı ışk oldumsa ta’yib etme kim

Oldı ey zâhid hezârân pârsa rüsvâ-yı aşk (Sehâbi G. 198/5) (Bayak, 2017, s. 94; Kola, 2016, s. 83)

Aşk âşığın aklını almıştır. Bu sebeple âşık ne yaptığını ne söylediğini bilmemektedir. Divânelik ve deliliğinden dolayı âşığı ayıplayan nâsihe âşık, aşkın keskin kılıcı sabır ve aklını kestiği için divâne olduğunu söyleyerek cevap vermektedir:

Nâsihâ ayb eyleme divânelükler itdügüm

Kesdi benden sabr u akl hançer-i ser-tiz-i ışk (Zâtî) (Tarlan, 1970: 166; Kola, 2016, s. 79)

Âşığı ayıplayanlar, ona tan edenler ve nasihat verenler esasında sevgiliyi görünce onu anlar, ona hak verirler. Çünkü sevgilinin güzelliği karşısında kendileri de hayran kalıp tutulurlar. Hatta âşığı ayıpladıkları için utanırlar:

Bana ögüt viren görse yüzünü

Ola gün bigi “özrüm ana vâzih (Ahmedî, G. 108/2) (Akdoğan, t.y., s. 274)

Âşıklık âşığın kader yazgısı olduğu için, elinde olmadan aşka bağlandığı için onu bu konuda ayıplamak, âşığa tan etmek olmaz. Nitekim aşk ve mahabbete düşen her insan bu bela ile baş etmek zorundadır. Şair, âşıktan söz ederken âşıklık halinden anlayışla bahsetmektedir:

Âşıka tan etmek olmaz mübtelâdır neylesin

Âdeme mihr ü muhabbet bir belâdır neylesin (Nefî G. 104/1) (Akkuş, 2018, s. 275)

4- Gönle hitaben nasihat:

Şairler bazen gönüllerine seslenerek kendilerine nasihat ederler. Şairin, gönlünden kendisini soyutlayarak, yani ayrı bir şahıs gibi düşünerek, yine kendine hitapta bulunması tecrid sanatını oluşturur (Küleççi, 2011, s. 160). Bu durumda gönül, şairin kendisidir.

Aşka düşmenin, güzel sevmenin zorluğunu herkesten çok âşığın kendisi bilmektedir. Şair (âşık) gönlüne seslenerek bu yönde nasihat etmektedir. Kendi gönlüne güzel sevmekten sakınmasını söyleyen şair, kendisinin sevdiğini, nasihat dinlemediğini ve böylece hayli bela gördüğünü tecrübe olarak aktarmaktadır:

Sözüm tut ihtirâz it ey gönül mahbûb sevmekten

Ki ben sevdim nasihat tutmadum hayli belâ gördüm (Sehâbi G. 256/2) (Bayak, 2017, s. 115)

Sevgiliden yüz türlü eziyet ve kötülük gördüğü için gönlüne deli divâne olduğunu söyleyen şair, buna rağmen hala sevgiliden iyilik beklediği için gönülü uyarmaktadır. Hafif bir kınama da içeren bu uyarı sözünde, bunca kötülüğü gören gönlün artık iyilik beklememesi gerektiği nasihati de vardır:

Yüz yamanlık körüp andın tilbe boldung iy köngül

Yahşılığını köz tutar sin ol peri-veştin yana (Bâbü G. 9/3) (Yücel, 1995, s. 123)

“Ey gönül, ondan (sevgiliden) yüz kötülük görüp deli oldun. (Yine de) o peri gibi güzelden yana iyilik gözetirsin/beklersin.”

Ancak gönle yapılan nasihatler fayda etmemektedir. Aşk yararı olan gönlüne bu çeşit merhemler yaramamaktadır:

Köngülünü ışık buzdu ni asıq pend ü nasîhattın

Mining mecrûh könglümge yaraşmas uşbu merhemler (Bâbü G. 20/6) (Yücel, 1995, s. 129)

“Gönlü aşk bozdu; öğüt ve nasihat neye yarar? Benim yaralı gönlüme bu merhemler yaraşmaz.”

Esasında iyileşme, kötü durumdan kurtulma, iyi olma yönündeki öğüt ve nasihatler doğru gibi görünse de aşkın bozduğu gönle bunlar tesir etmemektedir. Âşığın (şairin) kendi gönlüne nasihat etmesi faydasızdır. Âşık olan bu gönül, edilen nasihatleri duymamaktadır:

Niçe idem nasîhat gönlüme çün işitmez

Men cerrebe'l-mücerreb hallet bihi'n-nedâme (Ahmedî, G. 577/2) (Akdoğan, t.y., s. 542)

Aşk derdinin zorluğu ve acı verdiği yönündeki uyarı ve nasihatlerin yanında, aşktan geçmeme, aşktan uzak kalmama yönündeki nasihatler daha ağır basmaktadır. Gönlüne hitap eden şair, her ne derse desin bir an aşk ateşinden ayrı kalmamasını öğütlemektedir:

Ben her ne der isem derim sakın ki sen

Aşk âteşinden olma cüdâ bir nefes gönül (Necâtî G. 330-3) (Tarlan, 1992, s. 298)

Kendi gönlüne seslenerek sevgiliden gelen her türlü cefaya katlanıp kabullenmeyi nasihat eden şair, sevgiliden gam okları da gelse hüznlenmemesini öğütlemekte, çünkü sevgili gökteki güneş gibidir; gökten (havadan) yere yağan her şeyi yer (toprak) kabul eder:

Ol günden erse tır-i gam olma dilâ melûl

Gökden ne yağdı kim am yer itmedi kabûl (Necâtî G. 329-1) (Tarlan, 1992, s. 298)

Aşkın, ayrılığı kavuşmaya dönüştüreceğini uman Leyla Hanım da dünyanın halinde olduğu gibi, gamlı günlerin geçeceğini söyleyerek gönlüne zevk almayı öğütlemektedir:

Vuslata elbette aşk eyler mübeddel fûrkatı

Zevke bak ey dil bu gamlar da geçer âlem bu yâ Leylâ Hanım (G. 4/6) (Arslan, 2018, s.137)

Gönlüne seslenerek aşk yolunda başını ve canını düşünenin bu yola hiç ayak basmaması gerektiğini savunan şair, sevgilinin aşkı yolunda baştan geçmeyi nasihat etmektedir:

Habîb ışkda başdın kiç ey köngül yok ise

Bu yolga koyma ayak sanga baş kirek bolsa (Bâbüir G. 12/3) (Yücel, 1992, s. 124)

“Ey gönül, sevgilinin aşkı yolunda baştan geç; yok, eğer sana baş lazımsa bu yola ayak basma.”

Aşk için canından geçmek gerek. Bu yolda âşığa ne can ne baş gerekir. Beyitte “başı gitmek” ve “baştan gitmek” tabirleri arasında oyun yapılarak aşk yolunda âşığın başı gitmeli, ancak başından aşkın hevesi gitmemeli sözüyle aşk yolunda can verme, ama aşktan geçmeme ve aşk hevesini bırakmama anlatılmaktadır:

Aşk yolunda baş gide Bâkî

Başdın gitmeye hevâ vü heves (G. 210/5) (Küçük, t.y., s. 169)

Gönle hitaben yapılan nasihatlerde genelde gönlü teselli etme; sevgiliden gelen her türlü eziyeti kabul etme, cefaya katlanma, sabretme; aşk yolundan şaşırmama; sevgiliden vefa veya merhamet ummama gibi telkinler yer almaktadır.

5- şâirin (âşığın) kendine nasihati:

şairler birçok beyitte, özellikle mahlas beyitlerinde, kendilerine seslenerek âşık yüzünde kendilerine nasihatte bulunmaktadırlar. şairin bu nasihati esasında âşığın kendine nasihat ettiğidir. Aşkın zorluğunu anlatmak için bazen şair, aşk işinin çetin bir bela olduğunu söyleyerek âşığa (kendine) âşk hevesine kapılmamasını nasihat eder:

Bâkî hevâ-yı ‘aşk ne müşkil belâ imiş

Benden nasihat ister isen eyleme heves (209/5) (Küçük, t.y., s. 168)

Ancak şairler çoğunlukla âşığa her ne kadar zor olsa da aşk yolunu bırakmamasını, aşksız kalmamasını öğütlemektedirler. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi, şair kendine hitaben bir esası olmayan sadece akıllı tedbiri olan, kendini aşktan engellemek isteyen nâsihi dinlememesini salık verir:

Ey Fuzûlî aşk men'in kulma nâsihtan kabul

Akl tedbiridür ol sanma ki bir bünyâdı var (Pala, 1995, s. 249)

Bilindiği gibi, divan edebiyatındaki aşk ve âşıklık, o dönemde benimsenmiş bir çeşit davranış tarzı, yaygın bir haldir denilebilir. Aşk kaynağını “âşık olup da aşkını gizlemekle beraber iffetini muhafaza ederek ölen, şehittir.” hadisinden alır (Pala, 1995: 54). Bu yüzden şâir, aşk yolunda şehit olup kefenden geçmesini salık vermektedir. Şehitler kefenlenmeden toprağa verilir. Vâizin öğüdüne baş eğmeyip âşık da aşk yolunda yiğit gibi şehit olup için kefenden geçmeli:

Levend oldunsa baş eğme Necâtî va'z u destâra

Özün meydân-ı aşk içre şehîd eyle kefenden geç (G. 42/7) (Tarlan, 1992, s. 168)

Mahlasına nida yapan Bâkî, kendini üstat olarak gördüğü için öğütlerine, sözüne âşğın kulak tutmasını istemektedir:

Sözüm dinle mugannî nagmesin gûş eyle ey Bâkî

Garaz sana nasihatdur kulak tut kavî-i üstâda (449/5) (Küçük, t.y., s. 272)

6- Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinde nasihat

Âşıkların nasihat dinlemediği konusuna en güzel örneği *Leylâ ve Mecnûn* mesnevîsinde görebiliriz. Bu konuda Mecnun'un kendisine nasihat edenleri nasıl geri çevirdiği hatırlanmaktadır. Fuzûlî'nin *Leylâ ve Mecnûn* mesnevîsinde “Mecnun'un nasihatı kabul etmediği” konusunda başlıklar yer almaktadır (Doğan, 2015: 210).⁷ Aşağıdaki beyit de *Leylâ ve Mecnûn* mesnevîsinde yer alan Mecnun'un ağzından gazele aittir:

Fesâd-ı ıskî tâ gördüm salâh-ı akldan dûrem

Meni rüsvâ görüp ayb itme ey nâsih ki ma'zûrem (b. 889, Doğan, 2015, s. 194).

Fuzûlî'nin *Leylâ ve Mecnûn* mesnevîsinde Kays ile Leylânın aşkı duyulunca Leylâ'nın annesinin kızına ve Mecnun'un annesinin oğluna nasihatler verdiği, bu aşktan ikisini de vazgeçirmeye çalıştığı bilinmektedir. Leylâ'nın anası, yayılan dedikoduları duyunca kızını bu konuda hayli azarlar, bu itâb sırasında da bazı nasihatlerde bulunur. Herkesin diline düştüğünü kızına yakıştıramayan anne, ona aile şerefine yakışır şekilde davranması gerektiği, güzel adının kötüye çıkarmamasını, dedikodulara konu olmamasını öğütler:

Niçün özüne ziyân idersin

Yahşı adunı yaman idersin

Niçün sene ta'ne ide bed-gû

Nâmûsa tealluk iş midür bu (b. 648-649, Doğan, 2015, s. 150)

Leylâ, bu itâb karşısında çaresiz kalır ve aşk halini bilmezlikten gelerek inkâr yolunu seçer:

Leylî bu itâbı çün işitdi

Öz gönlinde mukarrer itdi (b. 677, Doğan, 2015, s. 156)

⁷ Mesnevîde ilgili başlıklar şöyledir: “Bu Leylî'ye anası itâb itdüğüdür ve Bahâr-ı vasla hazân yitdüğüdür”, “Bu Mecnûna anası pend virdüğüdür ve Bustân-ı melâmetden hâr-ı nedâmet dirdüğüdür”, “Bu Mecnûnun nasihat kabul etmediğıdür ve atasının derdi dermâna yetmediğıdür” (Doğan, 2015, s. 148, 210).

...

*Nâ-çâr dutup tarik-i inkâr**Âsâr-ı tecâhül itdi izhâr (b. 681, Doğan, 2015, s. 156)*

Diğer taraftan Mecnûn'un annesi de aşkın bir yük olduğunu, sadece dert getirdiğini, aşka tutulmanın keder içinde tutsak olduğunu söyleyerek oğlunun bu derde kapılmaması gerektiğini, özgür olmasını öğütler:

*Sen servsen olmagıl girân-bâr**Âzâd olağör ne kim giriftâr (b. 952, Doğan, 2015, s. 204)*

Annesinin öğütleri karşısında Mecnûn aşkını inkâr etmez; âşık olmak onun kaderinde yazılı olduğunu, bu yolu kendisinin seçmediğini, bunda iradesinin olmadığını, kendisine nasihatın tesir etmediğini, benliğinde âşktan başka bir Őey olmadığını söyleyerek âşıklık hâlini savunur:

*Yohdur bu işde elimde ihtiyârum**Zabtumda inân-ı iktidârum (b. 984, Doğan, 2015, s. 212)*

...

*Mende dahi nişe menlik olsun**Mende meni isteyen ne bulsun (b. 987, Doğan, 2015, s. 212)*

Mecnûn dilinden söylenen gazelde de kendisine nasihat edenlere ve ayıplayanlara bu durumdan Őikâyet etmediğini, bilakis onu Şöyle veya böyle aşkla birlikte andıkları için hoş olduğunu belirtmekte. Nasihat edenlerden biri olan zâhid ile de kendini kıyaslayarak onun gibi cennet düşkününü olmadığını, aşkın belasından ve sevgilinin verdiği dertten kurtulmak istemediğini dile getirir:

*Mene kim ta'ne eyler kim nasihat ehl-i âlemden**Hoşem kim itibâr-ı ışk ile her dilde mezkûrem**Belâ-yı ışk u derd-i dûst terkin kalmazem zâhid**Ne müştâk-ı behiştem sen kimi ne tâlib-i hûrem (b. 893-894, Doğan, 2015, s. 194)*

Sonuç

Âşığa nasihat edenler arasında vâiz, nâsih, hâce, zâhid gibi tipler aslında tek bir insan tipi olup âşığın (rind) tam zıttıdır. Dünya görüşleri âşıktan bambaşka olan bu tipler âşığı sevgisinden dolayı kınamakta ve ayıplamaktadırlar. Ona verdikleri nasihatler daha çok aşk konusunda olup âşktan ve sevgiliden menetme yönündedir. Onu ahiret ve cehennem korkusuyla âşktan vazgeçirmeye çalışmaktadırlar. Ancak âşık, onların bu nasihatlerini dinlemediği gibi dünya görüşlerini de inkâr etmekte ve onlarla alay etmektedir.

Zâhit tipinin âşığa nasihatta bulunması tamamen farklı bir hayat görüşüne sahip olduğundan ve âşığa kendi görüşünü isnat etmeye çalışmasından ileri gelmektedir. Bir başka neden, herkese yüksekte bakan ve âşığın bütün davranışlarını kınayan bir tip olmasıdır. Âşık bu görüşün tam zıttında olduğu için kendisine yapılan nasihatleri dinlemediği gibi kendisine nasihat edenlere hitaben yine nasihatle cevap vermektedir.

Bu cevaplarda âşğın nasihat kabul etmediği görülmüştür. Şiirdeki âşık tipi olan şairin kendine, gönüne hitaben yaptığı nasihatler de söz konusudur. Bu nasihatler aşk, sevgilinin cefası karşısındaki tutumu, hayata bakış, ahlâk ve kişilik konusundadır.

Kaynakça⁸

- Şentürk, A. A. (1995). “Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler”. *Türkiyat Mecmuası*. 15(5) DOI: 10.18345/tm.42131
- Akdoğan, Y. (t.y.). *Ahmedî Divânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?o>
- Aksoyak, İ. H. (2014). Muhteva Yapısı (Âşık ve Maşuk). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* (ed. M. İsen), 8. baskı, Grafiker Yayınları.
- Akün, Ö. F. (1994). “Divan Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 9, s. 389-427.
- Akkuş, M. (2018). *Nefî Divânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?o>
- Albayrak, N. (1991). “Âşık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, s. 547-549.
- Arslan, M. (2018). *Leylâ Hanım Divânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59881,leyla-hanim-divanipdf.pdf?o>
- Bayak, C. (2017). *Sehâbî Divânı (Metin-İnceleme)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55746,sehabi-divanipdf.pdf?o>
- Çağrı, M. (2006). “Nasihat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, s. 408-409.
- Çavuşoğlu, M. (1971). *Necatî Bey Divanının Tahlili*. İstanbul.
- Çavuşoğlu, M. (2023). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118586,taslicali-yahya-bey-divanipdf.pdf?o>
- Çavuşoğlu, M.-Tanyeri, M. A. (2023). *Hayretî Divan (Tenkitli Basım)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118576,hayreti-divanipdf.pdf?o>
- Çeltik, H. (1999). Rumeli Şairlerinde Reel Sevgili ve Aşık Tipi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi: Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, s. 520-534.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 15. baskı.
- Doğan, M. N. (2015). *Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn*. 7. baskı, İstanbul: Yelkenli Yay.
- Doğan, M. N. (t.y.). *Avnî (Fâtih) Divânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10595,avnfatihdivanimuhammednurdoganpdf.pdf?o>
- Durdu, M. (2008). *Türk Edebiyatında Nasihat*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek lisans tezi.
- Eren, A. (2016). “Klasik Türk Edebiyatında Müddei”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), Aralık, S. 607-614.
- Eren, A. (2016). “Klasik Türk Şiirinde Müddei”. *Ordu Üniv. Sos. Bil. Araş. Dergisi*, 6 (3), s. 607-614.
- Gültekin, İ. (2013). “Taşlıcalı Yahya Bey’in Divanı’nda Nasihatnâme Türünde Yazılmış Şiirler ve bu Şiirlerin Konuları, Dili ve Üslubuna Dair Bazı Hususiyetler”. *Journal of Turkish Studies*, 8(9), s.1525-1552.
- İsen, M. vd. (2002). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Grafiker Yayınları.
- İsen, M. (1990). *Usûlî Divanı*. Akçağ Yayınları.

⁸ Eser adları kaynakta yazıldığı gibi verilmiştir.

- Kaplan, M. (2008). *Hayriyye-i Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?o>
- Kola, F. (2016). "Aşka Dair Bazı Tasavvurlar (16. yy. Divanlarındaki "Aşk" Redifli Gazellerden Hareketle). *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(2), S. 67-94. DOI: 10.20322/lt.74112
- Kurnaz, C. (1987). *Hayalî Bey Divanı Tahlili*. Ankara.
- Küçük, S. (t.y.). *Bâkî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?o>
- Külekçi, N. (2011). *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*. Ankara: Akçağ.
- Levend, A. S. (1984). *Divan Edebiyatında Remizler, Mazmunlar*. İstanbul.
- Mollahaliloğlu, F.-M. Akkuş (2023). "XVI. yy. Dîvânlarında Aşk ve Aşığa Dair Nasihatler". *Danısname*, 6 (Mart), S. 49-68.doi.org/10.5281/zenodo.7753221
- Öztürk, M. (2013). Klasik Türk Edebiyatında Babadan Oğula-Ebeveynden Çocuğa-Nasihat Geleneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 39, s. 1-22.
- Pala, İ. (1995a). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. 3. baskı, Akçağ Yayınları.
- Pala, İ. (1995b). *Divan Şiiri antolojisi*. Akçağ Yay.
- Pala, İ. (2006). "Nasihatnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, s. 409-410.
- Sami, Ő. (1996). *Kâmûs-ı Türkî*. 7. baskı. Çağrı Yayınları.
- Sefercoğlu, N. (1990). *Nevî Divanının Tahlili*. Ankara.
- Sucu, N. (2007). "Zahid- Sûfi Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Sosyal Hayattaki Örnekleri". *İstem*, 10, s. 229-253.
- Şentürk, A. A. (1995). Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler. *Osmanlı Araştırmaları*, 15(15), s. 333-413.
- Şentürk, A. A. (1996). *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfi Yahut Zâhid Hakkında*. İstanbul.
- Tarlan, A. N. (1964). *Őeyhî Divanını Tetkik*. İstanbul.
- Tarlan, A. N. (1970). *Zâtî Divanı*.
- Tarlan, A. N. (1992). *Necatî Beg Divanı*. Ankara.
- Tarlan, A. N. (2009). *Fuzûlî Divanı Őerhi*. 5. baskı, Akçağ Yayınları.
- Toparlı, R. (2000). *Ahmet Vefik Paşa Lehçe-i Osmânî*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tural, G. (2015). *Seba-yi Seyyâr*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vanlı, M. (2015). Gevherî ve Âşık Ömer Divanlarında İdeal İnsan Ortaya Koyma Bağlamında Nasihatler. *7. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi*, s. 441-451.
- Yaman, M. (1990). *Seyyid Nizamoğlu Hayatı, Eserleri, Divanı*. Can Yayınları.
- Yekbaş, H. (2005). "Hüdâyi-i Kadîm Divânı (Edisyon Kritik-Metin- İnceleme)". Yüksek lisans tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, B. (1995). *Bâbürr Dîvânı*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.